

Tormay Cecile a népszövetség szellemi együttműködési bizottságának tagja.

A *Napkelet* felelős szerkesztőjét, Tormay Cecile-t nagy tisztesség érte: május 21-én megválasztották a népszövetség szellemi együttműködési bizottságának tagjává. Nem kisebb ember, mint maga Laval francia külügyminiszter ajánlotta a népszövetségi tanácsban a következő szavakkal:

«Kötelességemnek tartom, hogy tanácstagársaimnak egy ideiglenes lépés elfogadását ajánljam, mely lehetővé tenné, hogy a szellemi együttműködési bizottságában, melynek Curiené halála óta nem volt nőtagja, új nőtag szerepeljen. Jelenleg ugyan nincs tagsági hely üresedésben, ezért indítatva érzem magam annak az indítványnak a megtételére, hogy a bizottsági tagságok számát ideiglenesen emeljük fel eggyel és erre — ha tanácstagársaim hozzájárulnak javaslatomhoz — egy igen érdemes magyar írónőt: Tormay Cecile-t válasszuk meg, akinek regényírói és történetírói, valamint kritikai működése általános megbecsüléssel találkozott. Tormay Cecile egy fontos irodalmi és az általános műveltséget szolgáló folyóirat megalapításával és vezetésével nagyon érdemes tevékenységnek adta tanujelét».

Laval indítványát a népszövetség tanácsa egyhangulag elfogadta.

A *Napkelet* szerkesztősege és munkatársai, a *Napkelet*-et kiadó Magyar Irodalmi Társaság tagjai nem mehetnek el szónéklül a legnagyobb nemzetközi fórum e kitüntető elismerése mellett. Felelős szerkesztőnk személyének és munkásságának értékelése, a *Napkelet* megbecsülése ezeken az oldalakon nem lehet cikk tárgya, önmagunk dicséretére semmi szükségünk nincs és olvasóink jól tudják, hogy arra nem is gondolunk soha. Itt azonban felelős szerkesztőnk személyén és lapunkon túl Magyarország, a magyar nő, a magyar írásművészet nemzetközi kitüntetéséről van szó, egy eléggé nem is értékelhető nemzeti eredményről. Ez az első eset, hogy Magyarország a Népszövetség valamilyen bizottságában képviselést kapott, miután eddig csak albizottságokban voltunk képviselve. Büszkék vagyunk rá, hogy hazánk első népszövetségi bizottsági helyét éppen a *Napkelet* felelős szerkesztője nyerte el. Büszkék vagyunk rá, hogy [a munkássága ennyire felkeltette az egész művelt világ figyelmét.

Tormay Cecile a magyarság vezető értéke volt már eddig is a külföld előtt. Műveinek idegen nyelveken való kiadásai magyar alkotásoknál szokatlan sikereket értek el. Most olyan helyre juttatta sokirányú tehetsége, ahol az emberiség mai legkiválóbb szellemeinek sorában dolgozik majd értünk, és a magyar kultúráért.

A *Napkelet* felelős szerkesztőjének egyhangú megválasztásában nemcsak Magyarországot, nemcsak a magyar írást érte meleg és lelkes kitüntetés, hanem a magyar nőt is. Nem véletlen, hogy az eddig legismertebb női tudós, Curiené helyébe Tormay Cecile került. A világ valamennyi asszonya és lánya büszke öntudattal és szerető hálával gondolhat arra a hatalmas, örökszép-ségű munkára, melyet Tormay Cecile, a magyar asszonyok vezetője végzett az összeomlás óta és végez azóta is szakadatlanul. A Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének elnöknője most a népszövetség legértékesebb és a női lélekhez legméltóbb bizottságának tagja lett, a világ legegyetemesebb és leghatékonyabb szellemi fórumának hódolata ez a magyar nő előtt.

A *Napkelet* munkatársainak köre boldog, hogy a népszövetség tanácsának egyhangú határozata alkalmat adott Tormay Cecile iránt való törhetetlen ragaszkodásának és szeretetének kifejezésére. Olvasóink előtt nyitott könyv a mi lelkünk, a *Napkelet* olvasótábora tudja, hogy bennünket nem az anyagi és erkölcsi érvényesülés vágya hozott össze és nem ilyen szempontok tartanak együtt, hanem az a szellem, melyet Tormay Cecile jelent és amely most annyi nagy, hálás és szép hazai elismerés után ime a népek egyeteme által is elnyerte legmagasabb fémjelzését.

Tudjuk, hogy ez a mi csendes, egyszerű háziünnepünk a *Napkelet* olvasóinak is szívből fakadó örvendezése.

A Napkelet munkatársai.

Szoboravatás.

Görgey.

«— ha parányi életem is belevesz, becsületem örökké fennmaradand, a történetírás örökdvén felette. Mikor Görgey ezeket a szavakat leírta, hadvezéri pályája első időszakában, még maga sem álmodta, milyen keserűen be fog következni mondása. Legnagyobb és legmagyarabb hadvezéreink egyike erkölcsi halottként, az árulás vádjával terhelten élte le hosszú életét és csakugyan a történetírás volt az, amely a megillető helyre állította alakját a magyar nemzet tudatában.

Az ősrégi, de szegény szepesi nemes család gyermeke anyagi okokból kénytelen katonai pályára lépni, de ezt a hivatást nem szereti. A tudomány vonzotta, élete legfőbb vágya egy vegyészeti laboratórium, hadvezér korában is az egyetem kémiai

tanszékéről ábrándozik. Másfél évtizedet tölt osztrák katonaiskolában, majd ausztriai katonaságnál, de ez nem csökkenti magyar érzelmeit, állandóan honvágy gyötri. Végre ott is hagyja a katonai pályát, a prágai egyetemre megy vegyészetet hallgatni, majd hazatér Magyarországra. Itt a forradalmi események gyorsan felkapják a nagytehetségű katonát. Lelkiismeretes pontosság, önfeláldozás, szervező erő, szigorúság, körültekintő alaposág, reális számítás mind olyan tulajdonságok, melyek egyesülten csak benne voltak meg társai közt. A figyelem csakhamar rá is fordul, Kossuth csak benne bízik és harmincéves korában főhadvezérré nevezi ki. Görgey eleinte még maga is rajongó forradalmár, de az események forгатagában logikus értelme és szkepticizmusa mind realisabb irány-

ba terelik. Látja, hogy a lelkesedés nem elég; fegyelem, felszerelés és taktika kell. Vasenergiával szervezi meg a lelkes, de szedett-vedett katonaságot. «A kaszás nemzetörből, az önkéntes nemes úrból és jurátusból, fegyelmet nem tűrő értelmiségből valódi hadsereget alkot és azt Európának egyik legkitűnőbb csapata, a császári hadsereg ellenében is győzelemre viszi». (Szekfü.) De a forradalmi hangulat nem alkalmas a tettek józan mérlegelésére. Görgey és Kossuth jó viszonya nem soká tart. Kossuth lelkesedése és Görgey hideg realizmusa nem tudtak soká egy úton haladni, a politikai és hadvezéri tekintetek nem voltak könnyen kiegyenlíthetők és ezt az ellentétet mindkettejük környezete csak szította. A tavaszi hadjárat csodálatos diadalmenete (Tápióbicske, Isaszeg, Vác, Nagysarló stb.) nem volt elég ahhoz, hogy a későbbi kudarckok idejére is korlátlan bizalmat biztosítson számára. Az orosz beavat-

kozás és hadvezértársai vereségei lehetetlenné tettek minden további el-lenállást. Számára nem maradt más hátra, mint levonni a konzekvenciát és fáradt, töredék-seregével letenni a fegyvert, de ekkor sem az osztrák sereg előtt, melyen annyszor diadal-maskodott, hanem az orosz előtt.

Életét megmenthette a cár lovas-gias közbelépése, de mit használt ez neki. Nemzete, amely annyit köszönhetett neki, árulónak bélyegezte. Nagy eszmék elbukása után a közvélemény bűnbakot keres. Az aradi tizenhárom meghalt, Görgey él, mi lenne tehát más, mint áruló? A köztudatba egyszer bedobott rágalom feltartóztatlanul terjed tovább. De ez a rágalom se tarthatott örökké, «a történet-írás örködvén felettte».

Az igazság ha néha lassan is halad, de mindig célba ér.

Görgey Arturnak szobrot emelt az igazságos utókor.

Csapody Csaba.

Elhúnytak.

Gombocz Zoltán.

1877—1935.

Hetek multak már a szeles, de verőfényes májusi délelőtt óta, mikor megtudtuk halálának hírért és minél inkább távolodunk tőle az időben, annál többször kell rágondolnunk és azt érezzük, hogy így talán még jobban a miénk és közelebb vagyunk hozzá. Ő, akinek élete többé-kevésbé misztérium volt számunkra, most egyszerre csaknem új formát ölt a rá gondoló emlékezetében és régi, kedves arca mellé új arc alakul Gombocz Zoltánról az apró történetek nyomán, melyeket napról-napra halunk róla. Ma azt hallom, hogy esős, csunya időben visszahívta az inast, akit cigarettáért küldött, nehogy miatta megfázzék, tegnap azt mondta

valaki, hogy lázasan, gyulladt mandulákkal is elment, télvíz idején az ország másik felébe, mert ott akart lenni egy kedvelt tanítványának esküvőjén. E szerény, nagyönis emberi és nagyönis kevésé patétikus részletek új csengést, új hangot adnak nevéhez és nem különös-e, hogy a nagy tudós, az új perspektívákat nyitó nyelvész, az európai műveltségű ember, kinek fejében, mint egy csodálatos, szimbolikus edényben élő és holt népek nyelve, kultúrája kelt életre — ilyen emlékeket hagyott elsősorban maga után?

Az utókor, mely elsősorban művein át ismeri őt, csak a tudóst látja majd benne. Mindaz, amit a *bolgár-török* jövevényyszavakról írt — nyelvész-társai közül sokan ezt tartják élete legnagyobb alkotásának —, a

neo-latin jövevényszavakból tartott előadásai. *Módszertana, fonetikai* kutatásai egy csodálatosan jellegzetes tudóseyéniség megnyilatkozásai. Szinte művészi ökomomiával megépített művei, melyek mindig a legfontosabb tényeket és adatokat domborították ki és melyekben a szellem szigorú fegyelme le tudta győzni minden szaktudományok örök veszélyeit: a sallangoknak, a pompázó apparátusnak, a kitéréseknek és a tolvajnyelvnek, a beavatottak modoros homályának csábító kísértését — valamilyen anyagtalán, szinte csak ösztönösen érzékelhető fény járta át. Minden alkotása — mert főbb dolgozataira e szó legszebb és legmagasabb jelentése érvényes — a szellemi elemény mellett egy művészi, esztétikai is tartalmaznak. Antik tragédiaíró, vagy rendszereket, kategóriákat átlátó filozófus ösztöne élt benne és az a mód, ahogy egy előadását megkonstruálta, egy könyv emeleit egymás fölé húzta: a *szerkezet*, az *architektúra* gyönyörűségét keltette bennünk. «Építészeti» élmény volt némelyik műve, a szó Paul Valéry-i értelmében és egyetemi előadásai után, egy felév végén bámulhattuk a csodálatos épület nemes szimmetriáját. Valóban klasszikus mű volt a *Módszertan*, melyet csak az érthetett meg, aki tisztába jött annak konstrukciójával. Stílusát, az ideális magyar tudományos stílust, a szabatoság és egyszerűség jellemezte. E két stiliztikai erényt néha művészi bravurral tudta gyakorolni. Mondatai ugyanazt az előkelő, könnyeden elegáns vonalat tükrözték, mint előadásainak szerkezete, természetes, szellős hüvely volt az ő mondata, melyben a gondolat tompítatlan fényrel tudott ragyogni. Franciás plasztikával bírt e stílus, az élő, a beszélt nyelv spon-tán domborúságával.

De hidegebb és tárgyilagosabb szépségei mellett tudományos műkö-

dése egy emberibb, forróbb értelmet is tár elénk. A tudományt csak mint *szenvedélyt* tudta megengedni, olyasfajta misztikus érzésállapotban, amelynek feszültsége és teljessége felér a szerelem vagy az ihletettség állapotával. Mámort és extázist keresett a tudományban és gyakran beszélt azokról a súlyos, süket napokról, mikor a munkát csak a munka kedvéért lehet végezni, míg azután az adatok és tények lehámozott burka ismét látni és tapintani engedte azt, amire vágyott. Ő maga több volt mint tudós, a tudomány nem szigorú klauzúrát jelentett a számára, hanem korlátlan szabadságot, honnét az élet minden szintjére vezettek utak. Talán nem is volt mindig tudós — sőt gyakran egyáltalában nem is akart az lenni. Hajlékonyságát és könnyedségét megőrizte még mikor nála fiatalabbak köré is a pedantéria burka meszesedett. Sokan tudós askétának tartották, pedig kifinomult epikureizmussal tudta élvezni az életet. Fonetikai kutatásokat végzett, mert vonzotta a *Hang* csodája, de ugyanezt a csodát élvezni tudta ő más módon is: kedvenc operájának, a *Mesterdalnokok* kvintettének bonyolult szöttezésében.

Temetésén egyik legszebb beszédet egy barátja mondotta sápadtan, elcsukló hangon: határtalan jóságáról, szeretetéről beszélt. Az Eötvös-Collegium: tágabb értelemben vett családja, mely az ő személyében látta példaképét és szellemének leghívebb megtestesülését — tudna talán legtöbbet beszélni e szeretetről. Nagyon szerette az ifjúságot és ezért tudott ő is örökké fiatal maradni. Az ő személye élő cáfolata volt minden nemedékelméletnek, mert bár a háború előtti generációból származott, hiánytalanul meg tudta magát érttetni velünk, húszévesekkel és egyetlen problémánk, egyetlen vágyunk se volt idegen számára. Sokan csodálták azt a fölényes könnyedséget, mellyel bele

tudta magát élni egy új kor irodalmába és művészetébe és az az ember, aki valaha Anatole France művészetén nevelődött, «percipiálni tudta egy Gide, egy Proust merőben más világképét». Barátunk volt, legszemélyesebb ismerősünk és az ifjúkor, a szellemi forrongás legkritikusabb éveiben talán még atyánknál is fontosabb volt előttünk. Nem igazgató, nem tanár, nem fellebbvaló volt (csunya szavak! — mondotta egyszer), hanem jóbarátunk és tanácsadónk, aki néha mikor rosszak voltunk, csak ránk nézett szomorúan, szótlán szemrehányással — és úgy éreztük, hogyha gonosztevők lennénk, akkor is meg tudna ezzel téríteni.

Most, mióta ő már tiszta szellem, néha csodálatos fényesség támad bennünk, megértünk olyan dolgokat, melyeket máskor nem tudtunk felfogni, jóságra, tisztaságra ösztönöz minket valami. Ilyenkor Ő gondol ránk, árváira, az Örökkévalóságból.

Sötér István.

Kádár Lehel.

1888—1935.

A *Napkelet* májusi száma már készen állott, amidőn Kádár Lehel örökre lehunyta fáradt szemét; megemlékezésünk e júniusi számunkra maradt. Az emléksorok melegségét és megindultságát ez az időbeli eltolódás azonban csak fokozza; jobban áttekinthetjük Kádár egész munkásságát és tragikus életének sok szépségét.

Valami különös lelki tűz emésztette mindig, mióta csak ismertük. Minden mondata közéleti harc volt, még a legbarátibb, legkörtársibb érintkezésben is. Meleg és szíves udvariasság jellemezte; éveket töltött olyan szerkesztőségben, ahol akkoriban az a bizonyos közvetlen ügynöki érintkezésmód uralkodott, mely annyit ártott a régi, magyarabb

és embertisztelőbb érintkezésfajtának. Kádárra nem ragadt ebből semmi. Legnagyobb fájdalmaiban, legnagyobb bajaiban is kedves és úri maradt, emellett a legszemélyesebb emberek egyike. Jelzői, melyek mindig ragyogó értékmegállapítások voltak, egyetlen szóban össze tudták foglalni a megbíráltakat. Keserűn tréfás megjegyzései fényszórók módjában világítottak bele a közélet dolgaiba.

Testi és lelki tragikumát egyre halkuló lázadással viselte. Már a huszas évek elejétől kezdve betegeskedett; sokszor legnagyobb fájdalmai között írta a keresztény magyarsághoz vészkiáltásait. Olvasták és hittek neki, — de csak ideig-óráig. Lelki tragikuma teljesen megmutatkozott ebben a furcsa sikerben: akiket meg akart menteni, nem törődtek a saját megmentésükkel. Harcmódorát élvezték, de élesnek és kíméletlennek találták; nem fizettek neki azzal a hálával, melyet oly nagyon megérdemelt volna. Kereszténysége nem annyira egyetemes, hanem inkább fajmentő, fajvédő kereszténység volt, előítéletekkel és áporodottságokkal szakító modern állásfoglalás; új, keresztény, magyar élet keresése. Nem szerette és nem tűrte a mai magyar társadalmon úgy eluralkodott megalkuvást, ezért nem is maradt meg sokáig azokon a vezető helyeken, melyekre harcai juttatták. Nem volt a megmerevült tekintélyek barátja saját táborán belül sem, ezért jutott oly sokszor a tokba dugott borotva sorsára.

Mindenki elismerte, mindenki olvasta. Ellenfelei teljes tiszteletet adtak neki. Megnyilatkozási műfaja a vezércikk volt. Izzó, alapos tájékozottságú, értelemre és érzelemre egyaránt ható vezércikkeket írt; a nálunk annyira divatos fellengző, majd merengő és busongó publicisztikai stílus nem volt kenyere. Szatírája

pontosan odatalált, ahová szánta. Gúnyolódása húsból-vérből szövődött. Egyéniségét nem fejthette ki a maga egészében, testi bajai és sorsának nehéz fordulatai megakadályozták ebben. Gondolatai azonban élnek az új magyar értelmiség lelkében és küzdő, hívő alakját szeretet fogja övezni a jövőben megint, ha az élet hullámtörvénye a keresztény magyarságnak újra felszítódó önvédelmi harcot parancsol.

A publicisztika halaszthatatlan természete elsodorta Kádár Lehelben az író. Ez az író Kádár Lehel a publicistával és újságíróval szemben édesbús bidermejerhangulatokban lelte meg az alkotás egyéni világát; elbeszélései és legismertebb regénye, *A három galamb* erre vallanak. A gúnyval, állandó magasfokú izzással, kérlelhetetlenséggel dolgozó újságíró ezekben pihente ki az örökös arcvonalbeli feszültséget. A három galamb a mult századbéli Budán játszik, a Medve-utcában, ahol a bidermejer korát az egyik legszebb budai barokk-kapu, meg a hajdani vigaságairól híres Fácán még ma is őrzi. *A máriás tallér*-ban romantikus hajlama ugyancsak kifejezésre jut. *A bagdadi vasút* című regényében a modern világ foglalkoztatta már Kádárt. Többi regényterve nem került megírásra: Kádár Lehel elégett a fajáért és hitéért való fehérizzású lobogásban.

Küldjük korán elszállt lelke felé köszönő és szerető gondolatunkat, mikor e sorokat olvassuk. Értünk élt, keresztény magyarokért...

—n.

Szávay Gyula.

1861—1935.

Jellegzetesen századvégi költő volt, még abban is, hogy az írószerszámot, amit ő «ceruzafá»-nak nevezett, szorgalmas közpályájának csak szabad óráiban forgatta. A szegedi

szerkesztőségi asztal mellől a közgazdasági élet területére csapott át, itt nagytervű odaadással, lelkes ügyszeretettel munkálkodott, előbb a győri, majd a debreceni, végül a fővárosi Kereskedelmi és Iparkamara vezérkarában. Közben pedig a vidéki hírlapírás közösségi érdekeiről sem feledkezett meg: több mint egy negyedszázaddal ezelőtt ő tömörítette szervezetbe a vidéki városok sajtójának munkásait.

A lírában a könnyű hevülések és mutatós formák embere volt. A kortárs költők együtteséből főleg a humor iránti őszinte érzékével és vers-technikai gazdag leleményével tűnt ki. Sokszor ihlette a tűnő alkalmiság, de legkülönb darabjaiban az egyéni íz és hang is megtestesült. Szerkesztők és olvasók szívesen fogadták, az irodalmi fórumok is elismeréssel voltak iránta, a Petőfi és Kisfaludy Társaság tagjai közé sorozta, az előbbi huzamosabb időn át a főtítkári tisztet is ráruházta.

Volt idő, amikor verseskönyvei szaporán követték egymást, de hatvanadik életévén túl egészen elnémult, a restauráció óta hangja már nem volt hallható. Pedig egyéniségének legjellemzőbb vonása, játékoságának mélyén csillogó életbőlcse- sége, megbékélt humora méltán azzal biztathatott, hogy ez a hangszer legtelibb és legmélyebb hangjait a testi öregségen győzedelmeskedve, írói pályájának alkonyán fogja kiadni.

Nem így történt. Éppen ezt a gazdagabb ígérteű pihenőszakát a legkegyetlenebb csapásoknak egész dandárja rohanta meg; ezek kedélyét összezüzták, tollát könyörtelenül kettétörték.

Meggyötört és megfáradott öregségét most már valóban jótéteményképpen rekesztette el a halál. Ideje lejárt, daloló lelke régen megnémult. De az enyészettel még így is megbir-

között: lépteinek nyomát nem fogja egészen befújni az idők szele. R—r.

Kenedi Géza.

1853—1935.

Május 15-én hunyta le örök álmra szemét a régi Magyarország köztünk maradt egyik utolsó képviselője: Kenedi Géza publicista, a Kisfaludy- és Petőfi-Társaság tagja. Költőnek indult, majd elementáris erővel ragadta magához a hírlapírás, melynek haláláig egyik legönzettebb és legkiemelkedőbb képviselője volt. Kezdetben a *Közvélemény*ben dolgozott, majd igazi hírlapírói tevékenységét 1881-től kezdve a Pesti Hírlapban fejtette ki. Itt tűnt föl mindig aktuális és szellemes politikai riposztjainál és Quintus álnéven írt vezércikkeivel. Később a Budapesti Hírlap szerkesztésében vett részt. Ezekben a politikai vonatkozású «korrajzokban» bátran merte kimondani vélt igazságát s ezért az igazságért és a nemzeti eszme szentségéért a hírlapi csatától és polémiától sem ijedt meg. Ha a nemzeti gondolatot látta veszélyben forogni, akkor kíméletet nem ismervé indított hadjáratot az «ellen-ség» elnémitására. A vezércikk mellett legjobban szerette a vonalalatti tárcacikket művelni, mely éppen az ő korában érte virágkorát. Másik nagy kortársával: Tóth Bélával teremtette meg irodalmunkban ezt az önálló műfajját lett karcolatot, melyekben, a Mikszáth Kálmán hazai tárgyú rajzaival szemben, Kelet misztikumát keltették életre. Természetesen élményeit is mesébe szőtte, így az 1878-as boszniai hadjáratban való részvételét a *Lőporfüst*-ben (1904) és keleti rokonszenvét a *Hodsa meséiben* (1924). Szerette a biblikus témákat, rajongással írt az Adriáról. Írásait bizonyos könnyedségre, anekdotázásra való hajlam jellemzi. Novellái is egy-egy ilyen ötletnek köszönhetik

létrejöttüket. Nem komponált kerek meséket, hanem azokat a megszületés pillanatában vetette papírra. Ő teremtette meg irodalmunkban a bűnügyi, helyesebben a «jogi-novellát», ezt az egészen újszerű válfaját az elbeszélésnek. Számptalan jogi esetet és problémát dolgozott fel ezekben a karcaiban, érvényt szerezve az ilyen tárgyakkal is irodalmunkban. Lelkes híve volt Tisza István politikájának: parlamenti munkásságának az 1914. évi XIV. törvénycikk ma is érvényben lévő kivívása volt, a sajtótörvény részletes kidolgozásáról és védelméről. Mussolini szédületes sikere rendkívül lekötötte figyelmét s a fascizmus kialakulása és rendszere is erősen foglalkoztatta. Majdnem tízezer vezér- és egyéb hírlapi cikk, több mint húsz könyv jelzi szellemi életünk történetében azt, hogy ki volt Kenedi Géza. Ezek a munkái megoszlanak adomák, rajzok és novellák (*Szénrajzok, Gyarlóságok, Három elbeszélés, Kriminális történetek, Lőporfüst, Az élet könyve, Anekdoták a magyar közéletből, Száz eset az életből, A hodsa meséi*), útleírások és aktuális kérdések (*A Quarnero, A Dunától a Quarneróig, Problémák, Szociológiai nyomozások, Irások és tanulmányok, Vándorlások Délen, Magyar vér Boszniában, Naiv emlékiratok, Feminista tanulmányok*), majd végül fordítások között (Dante prózában és Flammarión: *Világ vége*). Nagyméretű és kiterjedésű munkásság ez, melyet mindenkor legnagyobb szerelme: a magyar nyelv tisztaságának ápolása vezérelt. Ő volt nyelvünk legnagyobb puristája. Igaz és becsületes eszközökkel dolgozott, tiszteletet parancsolóan még ellenfelei szemében is. Egyformán kiváló volt, mint politikus és mint jogász, de életpályájának legnagyobb részét az ujságírás, a publicisztika töltötte be és ebben is, mint az életben mindenben: igaz ember, úr, magyar volt. K. S.

Színház.

Vendrey Ferenc búcsúja.

Budapest mai közönsége úgy nőtt fel, hogy színpadjainak ezt a legszeretreméltóbb epizódistáját már kedves, derűs, meglelelkű öreg bácsinak ismerte meg. Azóta eltelt négy évtized, Vendrey megszakítás nélkül itt mosolygott és lépegetett előttünk, nem öregedett egy napot sem, ami egyéniségében bájos és vonzó volt, az csorbát nem szenvedett, sőt a szálló idővel egyre csillogóbb patinát kapott. Még ebben az utolsó évadban is alig mehettünk színházba, hogy egy-két sugaras percet ne ajánlékozott volna nekünk.

Nehéz is beletörődni, hogy most pihenésre és némaságra ítélje önmagát. Pedig ugyancsak a nyolcvanadik életéve felé halad s bizony, nem lehet csodálni, hogyha azoktól a szerepektől, a komédiajátszásnak azoktól az oly sokszor üres és olcsó alkalmaitól, amelyek számára még kínálkoztak volna, talán már látatlanban is irtóznék. Ha garasos feladatot kapott: ő mulhatatlanul megszépítette és meggazdagította, hozzáadta önmagát s már pusztán ezzel elejét vette a színház mai világában annyiszor felrémlő *horror vacui*-nak.

Hivatásától világeletében kevesebbet kapott, mint amennyivel meghálálta azt, amit neki szántak. Maga emlegette, hogy különb babérokra áhítozott, molièrei feladatok hevítették. Ehelyett jobbára átlagos silányságokra fogták, olyan színpadi alakokat bíztak rá, melyek a megírásban puszta vázlatnál, odavetett keretnél többet alig nyújtanak. Hanem éppen itt lépett közbe Vendrey színészi nagy adománya, mint kell a keretet az élet színeivel, a meleg valóságos káprázatával kitölteni.

Közönsége, valahányszor ő a színpadra lépett, úgy érezte, hogy külső megjelenésben az öreguras, szép, ápolt takarosságnak, lelkiekben pedig az őszinte, meleg érzés őszi verőfényének tártak ajtót.

Ez az ajtó most a saját megfélelbezhetetlen elszánásából bezárul mögötte. De a ragyogás, mely alakját egész pályáján körülvette, nem alszik ki a neve mellől. Legalább is azokat a lelkeket, melyek ebben a ragyogásban annyi színházi estén megfürödtek, bizonyára végiglen be-derengi.

Stuart Mária.

Schiller szomorújátékának felújítása a Nemzeti Színházban.

Nálunk Schiller művészete szinte egykorúlag gyökerezett meg a színpadon; nem egy drámáját előbb játszottuk, mint Bécs színházai. *Stuart Mária*-ja is már 1820 óta él hazánkban, fővárosi multja pedig éppen most lett százesztendő. Így a Nemzeti Színház felújításának ez a jubileumi forduló külön nyomatékot ad. Parádés körülmények között zajlott is le. Rendezésére felkérték a bécsi Burgtheater jeles igazgatóját, Hermann Röbbelinget, ki Madách művének bemutatásával nagy hálára kötelezett bennünket. Élénk érdeklődés előzte meg rendezői vendégszereplését: vajjon lényegileg mást, a schilleri stílusban hitelesebbet nyújt-e, mint amit a mi Schiller-színjátszásunk hagyományai kifejeleztettek?

Az eredmény különösebb meglepetést nem okozott. Szép és lelkes munkát szolgáltatott a színház, a vendég tiszteletére mindenki iparkodott kitenni magáért, elnagylá-

sok, holt részek sehol sem akadtak. Mindezt azonban valódi fegyelmzésre képes hazai rendező is elérhette volna. A játék stílusában Röbbeling a meghittebb, lelkibb hatások nyomatókhoz juttatására törekedett, másrészt viszont a színpadi pompát, a jó értelemben vett teatralitást is erősen kiemelte. Ebből némi stílusbizonytalanság is támadt, különösen a színpadi dikcióban, mely néhol hangfogóval közelített a mozzanatok lelkibb tartalmához, néhol ellenben hangnemét átváltotta a színpadi grandiozitás formanyelvére s ilyenkor nem is mindig a schilleri páthoszt harsogtatta, néha teljesen a shakespearei megszokás felé sodródott. Ez az a pont, amelyben nyelvünket nem értő rendezőnek beavatkozását elképzelhetetlennek is tartjuk. Hiába ítéli meg a hangzás-*valeur*öket, a jelenetek akusztikai hatásértékét: az árnyalatokra nézve döntő ítélete nem lehet.

Az előadás nagy értéke Tasnády Ilona mélyen átérzett, nemes stílusú Máriaája. Meglepett felindulásának ereje és heve, mert itt mintegy túl kellett csigáznia egyéniségének eredendő természetét, de nem volt meglepetés szenvedésének bensősége, mert ebben ő ma a legelső köze tartozik. Hettyey Aranka Erzsébetje nagy hagyományokra épít, éles értelemmel, erős kritikával, noha valódibb, ellenállhatatlan belső átizzás nélkül. Uray Leicestere egyéni, biztos, következetes és igen érdekes színészi munka. Gál Talbotját rég ismerjük, mindig jó volt, most még érettebb mint valaha. Lehotay nem egészen szerencsésen került a helyére, dicséretére válik, hogy tartózkodó volt s nem élt rikitőbb eszközökkel. Az ifjú Ungvári jól — bár néha még veszedelmesen szertelenül — keresgél a schilleri romantikus szenvedély körül. Táray művészi komolysága becsülésre méltó. A szín-

ház szép képekkel, feltűnően jó fényhatásokkal támogatta a rendezőt.

Az új vár.

Thury Lajos történelmi drámája a Nemzeti Színházban.

Ritkán éreztem szerzői elgondolás és megvalósítás között olyan aránytalanságot, mint most, amikor ennek az újdonságnak főpróbáján az írónak egész szimbolum-halmazára bukantam drámája *mögött*, de, sajnos, nem magának a drámának a deszkákon megszólaló lelkében. Ő bizonyára mindezt benne látja és érzi a megírt műben is, hiszen a színházi újságban írásban adta: «én a magam részéről jónak tartom a darabot, egyes jeleneteket végighallgattam vagy ötvenszer a próbákon és még mindig nem únom». Alighanem hozzáhallotta mindazt, ami lelkét dolgozás közben fűtötte.

Nagyon is sokfelé kívánt lesujtani s ebből azután egy kissé tétova hadakozás érzése támad a nézőben. A költő Zrínyi sorsában az örök magyar végzetet látja meg, de alakját e végzet teljes súlyú hordozójává megnövelni nem képes. Magyar-német ellentét, felekezeti acsarkodás, szerelmi válság, költői ihletettségek: rendre elibénk kerül a dráma során, de a hős alakja, ahelyett, hogy mind ez indítékokat valami emberfeletti tragikumot árasztó egységben tükröznék, egyre bizonytalanabbá és súlytalanabbá válik közöttük. Thury a történelem írott szavát nem tekinti szentírásnak, ehhez joga is van, noha vállalnai kell annak kockázatát, hogy a tényeket ismerve, némely jelenetének színpadi hitele is meginog szemünkben. Zrínyijét halálba küldi még a szentgotthárdi csata előtt, Montecuccolit halálra ítélteti soha el nem szenvedett magyar fogságában, noha mi az ítélet végrehajtását nehezen képzelhetjük el, hiszen tud-

juk, hogy nagy ellenfelét még huzamos császári kegyben túl fogja élni. Szerelmi motivumként sem szívesen fogadjuk el a költő-hadvezérnek sógorasszonya iránt érzett vétkes vonzalmát: Zrínyi Péter feleségének (Zrínyi Ilona édesanyjának!) más jellemképét örököltette meg a történetírás.

A darab vége, Zrínyinek önkéntes halála előtti keserű ellágyulása, vall rá leginkább a tehetséges Thury Lajosnak igazi írói hangjára, melynek mindig erős a lírai kicsengése. Amit itt hősével elmondhat, az drámai összegezésnek is beválnék, ha az idáig vezető dráma megelőzőleg — a tollában nem maradt volna.

Rádai Dénesnek kissé megszokásokhoz igazodó rendezésében (mely túlságosan is aláhúzza az amúgy is sűrű színpadi szablyarántásokat) az előadás a tisztos közepszer szintjén mozogott. Mátray Erzsébet és Könyves Tóth Erzsébet szép, de kissé fakó történelmi magyar hölgy. Kürti József pompás megjelenésű öreg magyar. Sugár kis jelenetében megéled a színpad. Abonyi Zrínyije csak a lírai zárójelenetben hat. Timár Montecuccoli ellenszenves alakjával határozottan fölébe kerekedett magyar ellenjátékosának.

Császárpardé.

Lengyel Ernő színműve a Nemzeti Színházban.

Second Empire: III. Napoleon húszesztendősi pütkösi királysága, mely az európai erőviszonyokat tökéletesen megbolygatta, végül Sedanba torkolt s ezzel a huszadik századi világháborúnak is véres iniciáléjává lett. A parvenu ragyogás és szerencsétlen politika fénykora, melyben sokszor egy nagyravágyó és boldogtalan asszony: a császárné mondta ki az utolsó, rendszerint vegyes szót.

Lengyel Ernő majd egy negyedszázadot perget le kilenc színpadi képe során. Az ebből adódó mozaik-szerűségben az egységet azzal igyekezik megteremteni, hogy a történelmi színjáték mellett az emberit nem csekélyebb nyomatékhoz juttatja, a császárságban a tizenkilencedik századi romantikus összeesküvő lélektanát, a császárnéban a napoleoni udvart felújítani vágyó becsvágy indítékait fürkészi. Azután azt mutatja meg, hogy a fantasztá száműzöttre a trónon is hontalanság vár, a Bonaparte-udvart pedig másodsorú már csak Bonaparte-szalón alakjában lehet éltrekelteni.

Ebben a vonatkozásban az író valóban sok lélekbeltárással, elmés megfigyeléssel, a «történelmiség» színpadi meghervadt hagyományainak hatatüzenő, lüktető szellemességgel örvendeztet meg. Éles világításba helyezi a kor operettmozzanatait, az ő Párizsa a poroszokkal való nagy leszámolásra is Offenbach Szép Helenájának indulójára fegyverkezik. Ezzel talán túlságosan is könnyed hangnemből írja át Franciaország történetének ezt a vérbefúlt fejezetét. Napoleonját is az önróniának olyan mértékével ruházta fel, aminővel ez — különösen fénykorában — aligha szemlélgette önmagát. Az a londoni kávé, akinek helyiségéből a hős vállalkozása kiindul, hogy azután letörtén újra ebbe a révbe térjen vissza, a második császárság történelmi tablóival díszíti fel kávéházát, mondván: «figyelemmel szoktam kísérni törzsvendégeim karrierjét». Az egész darab felfogásában van valami, ami egy kissé valóban kávéházi karrierre emlékeztet. Másfelől a színmű derekán az összezsúfolt, habár ugyancsak «cum grano salis» politizálás is meglehetősen tehetetlen. A szerző itt is kerüli a szárazságot, az egészet egy udvari bál játékos hangulatában vegyíti el, de drámájának

mégis ez a holtpontja. Annál szebb és gyöngédebb az epilóg-kihangzású zárószakasz, olyan, mint valami elmúlt idők homályába mélyen bevilágító, pompásan kihegyezett epigramma.

Csathó Kálmán kitűnő stilerzékű, éber leleményű rendezésében az egész előadás a színház java képességeit viszi küzdelembe. Ódry egyéni jelentékenységgel, az értelem tökéletes fölényével bírja le szerepének legfőbb nehézségét, hogy: a főhős alakjában voltaképp nincs fejlődés; magáévá kell tennie a szerzőtől reá-rótt, felülről való önszemléletet, de ebben aztán tékozlóan gazdag változatokkal gyönyörködtet. Váradi Aranka viszont az elhatalmasodó becsvágy művészi crescendójával jut el valódi tragikai magaslatra. A többi szerep mind átmeneti jellegű, de mindnek nagy a helyi fontossága. Ennek a kívánalomnak legjobban Gál Gyula, Mihályfi Béla, Petheő Attila, Lehotay, Timár és Táray felel meg. Az epizódban Sugáré a palma. Abonyi Orsinijában kelletlenül több a carbonaro-póz. Gombaszögi Irén színtelensége pedig sem a császár kegyeinek, sem a Salammbovakmerőségnek nem szerzett igazi hitelt.

Nem olyan idöket élünk.

Edouard Bourdet színműve a Vigszínházban.

Hangyáék és Tücsökék meséje, mai változatban. Egy kettészakadt polgári család összefonódó története, annak megmutatására, hogy nem «pénz a világ kereke», vagy ha az is, nem tanácsos magunkat nyakló nélkül rábíznunk: a ruganyos lélekkel viselt szegénység még mindig bátorosabb menedék. Bourdet jeles író s ha a színpadon többnyire epikaiabb is a kelleténél, azért az igazi drámai hatásértékeknek is jó

ismerője s ami fő: mesteri jellemfestő. Színpadán elég sokat beszélnek, de ilyenkor — s ez szintén nem megvetendő érdem — jobbára mindig mondanak is valamit.

Most a mai «nem olyan» idök alatt nyögő nagytőkésnek viaskodását rajzolja az anyagi összeomlással. Ez a csúf harc meztelenül feltárja a gyáros társadalmi rétegének Mammonimádatát. Bourdet erős rajzában itt a legjobb francia hagyományok tükröződnek, Balzac örök iskolája. A shylockivá torzult lélek kiveti hálóját bohémkedélyű művészöccsére, sőt annak gyönyörű fiatal leánykáját nem áttolja összeboronálni egy gyöngélméjű, degenerált ifjúval, hogy ennek vagyona szanálja a vállalatot. De a «nem olyan idök» újabb áldozatokat kívánnak: a lelkinyomorék fiatalember családjának anyagi helyzete is összeroskad. Minden aljasság kudarcot vallott: a léha bohémek még az életük egyengetésében is okosabbak, mint a férgeslelkű haszonkergetők. Végeredményben az egész drámán a valódi írói szemlélet meleg optimizmusa sugárzik át. Ez az, amivel hazai szerzőink olyan gyéren szolgálnak. S ehhez járul az alakok tökéletes plasztikája s az a magasabb színűírói képesség, hogy Bourdet színpadán a helyzetek kiélezettsége meg a dialógus szellemes összecsapása mindig szervesen kerül együvé, nem egymást váltogatva, hanem egymásba fogódzva.

Lakatos László fordításában és Tarnai Ernő rendezésében a Vigszínház igazi mintaelőadást nyújt. A két fivért Góth markáns játéka és Rajnai őszinte kedvessége formálja művészi-leg tökéletessé. Muráti Lili szerepe egészen rendkívüli terjedelmű hanglétrát kíván s mégis az ifjú művésznő sohasem volt ilyen biztos és megingás nélkül való. Öröm volt a színpadon látni, csakúgy sugározta magából a test és lélek fiatalágát. Még kénye-

sebb feladat jutott Rádaynak a félkegyelmű ifjú rajzában, becsületére válik, hogy elkerülte az üres pathologizálást, sőt rokonszenvet szerzett az alaknak. Kis szerepében is nagy volt a kolozsváriak régi büszkesége: Laczkó Aranka. Góthné, Makay Margit (utolsó mozzanata a finom színpadi beszédnek ritka remeke), Berky Lili, Márkus Margit, Peéry Piri egytől-egyig erőssége az előadásnak. Ajtay meg Bondy most először jutott súlyosabb feladathoz, mindkettő jól megállja helyét. Somló is elkövet mindent, de a rábizott alak több diákos kedvességet kívánna, mint amennyivel ez a tehetséges, de fanyarízú művész rendelkezik.

A cukrászné. — Menyegző.

Molnár Ferenc színdarabjai az Andrássy-úti Színházban.

Először Bécsben mutatták be mind a két apróságot, hozzánk csak azután jutottak el az egyik kis színpadra. Ilyenre is valók, hiszen kabarédarabnál egyik sem igen több. Az első ugyan — kispolgári szentimentalizmusba ágyazva — Molnárnak azt az örök színműtárgyát újítja fel az asszonyi hűség ábrándok-bujtogatta megingásáról, melyet nagyszínházi darabjaiból is váltig ismerünk, de a korábban annyi hókuszpókusszal felszolgált téma most olyan szerénnyé vékonyodott, hogy a téresebb színpadi méretek menthetetlenül elnyelnék. Molnár tisztelői ezt a tökéletes «deegyszerűsödés»-t magasztalják benne, az érett és megbocsátó bölcsnek szelíd sóhajtását. Őszintén megvalljuk, mi inkább a kimerült írónak bágyadt matrica-

levonatát éreztük az ujdonságban. Talán az is némi ingerültségre hangolt bennünket, hogy a színlap öklömnyi betűkkel Molnár Ferenc «remekművei»-re csalogatja be a közönséget. Ezt a minősítést talán engedjük át mégis inkább a becsületes kritikának vagy éppen az — utókorak. Kritikusai hitelem megkockáztatásával sem mondhatok egyebet: *A cukrászné* nem remekmű, még cukrászati remeknek is mérsékelte. Törzs Jenő, Tőkés Anna, Kertész Dezső s a többiek annyi odaadással szolgálják az író, hogy remekmű fennforgása esetén se válnék szegényükre. Hanem azért az utcai plakát bizonykodásának hitelt szerezni ők sem képesek.

A *Menyegző* meg éppenséggel nem több, mint a régi Molnár-krokik bármelyike (legfeljebb azok frissebbek voltak). «Vígjáték»-nak fémjelezni szinte merénylet. Ami elfogadhatóvá tenné: a csillogó dialógus, sehogyan sem akar valóban csillogni. Majdnem unalmas, pedig alig tart tovább húsz percnél. A végén az ízetlenségnek, a céltévesztett erőlködésnek kelletlen érzésével távozzunk. Mi haszna, hogy két olyan kiváló kómikus küzd a diadalért, mint Kabos meg Gózon? Párbeszédüket, kínos hozomány-birkózásukat a nézőtér végigneveti ugyan, de az alakok rajza kiemelkedőbb színészi szolgáltatás benyomását végül sem kelti. Az efféle feladatok merőben szócsőszerepek, a rádió szokásos «vidám est»-jeinek keretén túl nem terjednek. A fiatal Pethes Ferenc átszellemült vőlegény-karikatúrája mintha biztató ígéretet nyujtana; a figyelmet mindenesetre máris megérdemli.

Rédey Tivadar.

Zene. ~ Képzőművészet.

Preetorius professzor előadása.

Szenenbild und Szenenvision. Zum Thema Richard Wagner. Wagner művészetének erős faji gyökerében, egyetemes szellemében, szociális, vallási, erkölcsi elméleteiben a megújhódásra törekvő mai németiség is megtalálta a maga eszményeinek kifejezését. Ennek a lelkes szellemnek hirdetője Preetorius professzor, aki a Szellemi Együttműködés Szövetségének magyar egyesületétől rendezett igen érdekes és tanulságos előadás keretében foglalkozott Wagner Richard műveinek színpadi problémáival. Szembeállította egymással a mult és a jelen stílusát, amelyet találóan jellemzett a «Szenenbild» és «Szenenvision» elnevezéssel. A régi színpadi képek a romantika és a naturalizmus szellemének jegyében olyan keretet nyújtottak a drámai cselekménynek és Wagner zenéjének, mely a valóságot híven idéző, rengeteg részleteivel vagy színpadra varázsolt tájkép, vagy egy szép romantikus mesekép volt, tehát csak arra nem alkalmas, hogy ennek a drámai cselekménynek s a zenében rejlő hangulatnak mintegy vizuális szimboluma legyen. Utóbbira törekszik a modern díszletművészet. Preetorius professzor egy-

másután vonultatta fel megkapó, szimbolikus erejű színpadi képeit, amelyeket a berlini és müncheni Wagner előadásokhoz tervezett. Ezekben a képekben minden leegyszerűsödik: monumentális terek, nagyvonalú épületrészletek, terraszszerű emelkedések, vad sziklák, súlyos oszlopok, egy-egy fa, mintha mind élő szervei volnának Wagner komor, emberfeletti és mégis örök emberi mithikus világának. Preetorius elgondolásában így a színpad egy ideális, a valóságtól elszigetelt tér, amelyben a vonalak koncentrációja, szükséztávusa szuggesztív erővel utalnak a drámai cselekményre. Így találja meg a színpadi díszletezésben is a modern szemléleti mód a maga megfelelő formáit. Természetes, hogy nagy történelmi kultúra és átfogó szellem szükséges ahhoz, hogy a színpadi kép megalkotója eltalálja a megfelelő mértéket, ami egy új stílus követelményeit a hagyományokkal és az alkotó előírásaival egyensúlyban tartja. Ehhez éppen úgy kell érteni Wagner zenéjét, mint híven követni az egyetemes művészetről való elgondolását, amelyben minden művészet egymásnak nyújt segédkezet, hogy az emberi lelket a maga teljes egészében kifejezhessék. P. M.

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.
A szerkesztésért és kiadásért felelős: TORMAY CECILE.
Helyettes szerkesztő: NÉMETH ANTAL.

Stephaneum nyomda r. t. — A nyomdáért felelős: IFJ. KOHL FERENC.